

reiden näkökulmien vuoksi, mutta se kärsii hajanaisuudesta ja punaisen langan puutteesta. Anjan poliittinen toiminta näyttyy jännityksen hakemiselta ja hänen ylimielinen asenteensa toisiin vankeihin on häiritsevää. Näin romaanin kuvaama oppositiot toiminta eroaa esimerkiksi Ratušinskajan poliittisesta toiminnasta, jonka tavoitteena oli oikeasti muuttaa yhteiskuntaa parempaan suuntaan eikä vain pelastaa oma nahkansa. Romaanissa Anja päättyy vastaamaan kokemaansa epäoikeudenmukaisuuteen vihalla

ja jatkaa näin väkivallan kierrettä. *Naisten selli nro 3* tuo myös esille laajamittaisen muutoksen vaikeuden jakautuneessa maassa, jossa suurin osa ihmisistä keskittyy päivittäiseen selviytymiseen. Jarmyš luo romaanissaan lohduttoman kuvan paikallaan polkevasta, menneisyyteen jumituneesta ja näköalattomasta nyky-Venäjistä, jonka allegoriana naisten selli nro 3 toimii.

Päivi Kuusela
Helsingin yliopisto

Alistettu megalomania

Ričardas Gavelis: *Vilnan pokeri*. Suomentanut Urtė Liepuoniūtė & Per Lānsmans. Siltala, 2022. 575 s. ISBN 9789522349460.

Juusin toukokuun loppupuolella Aleksanteri-instituutin ainejärjestö Sasha ry:n paneelin, jonka aiheena oli liettualaisen Ričardas Gavelisin massiivinen ja riipivä teos *Vilnan pokeri*. Teos julkaistiin glasnostin aallonharjalla vuonna 1989, muutamaa viikkoa ennen Berliinin murin murtumista. Aleksanteri-instituutin alumni Urtė Liepuoniūtė toi kokeellisen ja kunnianhimoisen kirjan suomalaislukijoiden ulottuville Per Lānsmansin kanssa tehdyllä käännöksellään viime vuoden loppupuolella. Kyse on kotimaassaan kulttimainetta nauttiva teos, joka on kautta aikain toinen suomennettu liettualaisromaani.

Sasha ry:n paneeliin valmistautuessa lukeminen yski, ja kirja kulki mukanani repussa lopulta lähes koko toukokuun. Teoksen esipuheessa paneeliin osallistunut Gavelis-tutkija Jūratė Čerškūtė toteaaakin, että neljään osaan pilkotun tarinan 337-sivuinen ensimmäinen luku täytyy vain sinnitellä läpi, jotta tarinan eri osat voivat kolmessa viimeisessä luvussa kietoutua yhteen kaoottisen kaleidoskooppimaiseksi kokonaisuudeksi, jonka tavoitteena on ratkaista tarinaa dominoiva murhamysteeri.

Vilnan pokeri on ronskia vyörytystä, jossa päähenkilö Vytautas Vargalysin ihmissuhde- ja seksielämä ja henkilöhistoriaa kuvaillaan raa'alla ja pahimmillaan (tai parhaimmillaan, lukijasta riippuen) hyvin ällöttävällä tavalla. Vargalys on gulag-selviytyjä, traumatisoitunut ja surullinen hahmo, jonka vilnalaiselämää kirja seuraa tarkentamattomana 1970-luvun vuonna. Teoksen kirjoittaminen vei Gavelisilta yli vuo-

sikymmenen, mikä näkyy pysähtyneisyyden ajan makaaberina kuvauksena – Vargalysin kertomana tarina kiihdyttää, peruuttaa ja py-sähtelee tavalla, josta lukijan on varsin helppo pudota kärryiltä, sillä yhteenkään kertojaan ei voi luottaa. Kirjan kolme viimeistä lukua, joissa Vargalys ei enää itse toimi kertojana, tuovat teokseen lopulta ainakin jonkinlaista logiikkaa, vaikka tulkinvaraa jää lopulta täysin lukijalle.

Eräänä toukokuisena rankkasadepäivänä reppuni päästi läpi vettä. Gavelisin paksun teoksen sivut käpristyivät ja pikimustan kannen reunat vääntyivät sisäänpäin, sivut tumentuivat valuvasta musteesta. Sopivaa, ajattelin: kirjaa – erityisesti sen ensimmäistä lukua – lukiessa Vilna piirtyi mieleeni mustana, reunoiltaan valuvana ja totalitaristisen järjestelmän alla käpristynänä.

Pakkovalta, totalitarismi, *He* – tässä onkin Gavelisin kirjan ydin. Gavelisin luoma kuluttavan kirjastotyön kanssa kamppaileva päähahmo Vargalys ottaa elämäntehtäväkseen *Heitä* vastaan taistelun. Nimitykseen Gavelis tiivistää oikeastaan kaikenlaisen pakkovallan, jota yhteiskunnassa esiintyy; Gavelis kuvailee, kuinka niin Baltian alistanut natsihallinto kuin Moskovasta pakkosaneltu miehityskin edustavat *Heitä*, ihmiskunnalle ominaista joukkoa tai oikeastaan psyykenpiirrettä, jonka ainoa tavoite ja olemassaolon oikeutus on alistaa ja kontrolloida. *He* ovat olleet olemassa koko ihmiskunnan historian ajan päästen välillä valtaan ja painuen hetkeksi unholaan vain uudestaan noustakseen, Vargalys pohtii kirjan ensimmäisessä luvussa.

He ovat ovelia. Vargalys näkee *Heitä* joka puolella, katupuluissa, opettajissa, vastaan tulevissa vilnalaisissa. Maailmassa ei ole Vargalysin mukaan paikkaa, jonne *He* eivät yltäisi. Vargalys

tunteekin *Heitä* kohtaan pakkomielleistä kiinnostusta, joka läiskyy raivoksi ja murtuneeksi epätoivoksi.

He ovat metafyyisistä rotua, joka haarautui joskus ihmisrodusta; he ovat pullistuneiden silmien kantajia, sielun imijöitä, epämuotoisten, deformatiivien ruumiiden apologettoja ja Vilnan salaisia hallitsijoita. En kestä enää. Voisivatpa He työntää minut Nerisiin, jotta virta veisi minut mukanaan kuin muiston. Voisivatpa He kuristaa minut silloin, kun nukun. (312.)

Totalitismianalyysin ohella kirja on erinomainen muistipoliittinen manifesti, minkä hienovärisin ilmentymä on Gavelisin tarkkanäköinen ajatus liettualaisesta ihmisestä, *homo lithuanicusista*. Konsepti on luonnollisesti eräänlainen vastakohta Kremlin takomalle neuvostoihmiselle, mutta toisaalta Gavelis ei säästele sanojaan *homo lithuanicus*en, eli maanmiestensä, haukkumisessakaan.

Gavelisin luoma *homo lithuanicus* on toisaalta epävarma ja arpova, toisaalta myös vapautta ja itsenäisyyttä arvostava ja Liettuan kotimaakseen tunnustava. Ihminen, joka toisaalta janoaa vapautta, mutta toisaalta on joutunut *Heidän* julman ”kanukointinsa” uhriksi vuosikymmenien ajan, mikä on väistämättä johtanut passiivisuuteen. Neuvostomiehityksen viimeisinä vuosina ilmestynyt teos muistuttaa alkusykästä liettualaisen identiteetin uudelleenlöytämiseksi ja kansan hengestä käytävälle keskustelulle – ja ymmärtääkseni tällaisen roolin teos on myös liettualaikirjallisuuden kaanonissa saanut.

Homo lithuanicusista tuntuu ruumiillistavan myös elottomaksi ja historiansa unohtaneeksi kuvattu Vilnan kaupunki. Se on Gavelisin teoksessa neuvostoarkkitehtien ja -insinöörien harmaaksi alistama, vanhastakaupungistaan rapistuva kaupunkimuotoinen *homo lithuanicus*, jonka historian merkkimyytit – esimerkiksi kauhistuttava basiliski ja Vilnan perustamiseen liitetty rautasusi – enää lymyilevät katujen alla tai kaupunkia ympäröivissä metsissä:

Vilna kuoli jo aikoja sitten. — Poissa ovat Vilnan kasvat, kaikki uudet kaupunginosat ovat samantaisia, ei-mimmoisiaakaan: juopoista, kauppanoista ja johdinautojen vaijereista koostuvia sieluttomia kasaumia. Katson silmät auki, mutta en näe mitään. Ei mitään salaperäisiä merkkejä, ei syvempää merkitystä: on vain samaa loputonta unta, joka sinut on pakotettu näkemään. (121.)

Kuvaus Vilnan useista eri tasoista, sen synkkyyydestä ja ylvästä historiasta, on ankeudessaan kiehtova. Eikä syy kaupungin rosoisuuteen ole vain *Heissä*; Gavelisin Vilna tuntuu omalta henkilöahmoltaan, joka itse on päättänyt kumartaa niihin ilmansuuntiin, jotka Liettuaa ovat halunneet alistaa. Henkilöahhmona kaupunki rankaisee ja harvemmin palkitsee kirjan sankareita, jotka joutuvat navigoimaan Vilnan raakojen lakien ja epämääräisen logiikan muodostamassa viidakossa.

Teos tuntuu tänä päivänä taas entistä ajankohtaisemmalta. Kuten tutkija Čerškutė kirjoittaa esipuheessaan: Putininkin Venäjä olisi Gavelisille yksi *Heidän* ilmestymisistään. Se, mitä Liettuaassa koettiin neuvostomiehityksen aikaan, toistuu osittain muuntuneessa muodossa nykypäivän Ukrainassa. Toisaalta Liettuan ja Ukrainan kokemukset muodostavat Gavelisin ajattelun mukaisesti vain yhden osan pitkässä *Heidän* uhrien ketjussa. Gavelisin teoksen suurin anti onkin totalitarismin ja kansalaisten kontrolloimistarpeen universaalius ja toistuvuus. Kyse ei ole vain Kremlistä tai venäläisestä imperialismista, vaan ihmisluonnon ominaispiirteestä; tarpeesta joko tulla *Heiksi* tai kamppailla *Heitä* vastaan.

Vilnan pokeri ei ole helppolukuinen teos, ei lähelläkään. Sasha ry:n paneelissa kirjan kääntänyt Liepuoniutė kertoi lukeneensa teoksen ensimmäistä kertaa kouluaikanaan, kuten useimmat liettualaiset tekevät. Tämän jälkeen hän on palannut sen äärelle useita kertoja, ja joka kerralla Gavelisin kutoma 1970-lukuinen maailma on tarjonnut hänelle uusia näkökohtia maansa historiaan.

Palasin itsekin *Vilnan pokerin* ääreen tätä arvostelua varten. Luin teoksen jokaisesta luvusta osan ja totesin, että teos on kaikessa vaikeudessaankin niin tuoreessa muistissa, etten pysty kahlamaan sitä vielä läpi uudestaan. Ajatus suoraan sanottuna ahdisti, koska Gavelisin luomaan tarinaan uppoaminen vaatii lukijalta paljon aikaa, keskittymistä ja kuria. Uuden lukukerran teos ansaitsee kuitenkin jo pelkästään Liepuoniutėn ja Länsmansin mestarillisen käännökseen vuoksi, joka on tuonut liettualaisen kirjallisuuden ison askeleen lähemmäksi suomalaista lukijakuntaa. Palaan siis kirjan pariin, kunhan olen saanut sulateltua edellisen lukukerran – ja todella toivon, että maailmassamme on silloin vähemmän *Heitä*.

Juho Pitkänen